

rendelkezésre állt. Arra azonban kimondatlanul és szerénységében is nagyon büszke, hogy ott állt József Attila mellett, hogy értette és méltányolta, mint csak kevesen. S nemcsak ő, hanem Bóka is.

Tudom, hogy e könyvnek folytatása következik. Következzék is. Mert ilyen könyvekre van szükségünk. Olyanokra, amik nemcsak közölnek, de inspirálnak is. Sőt. Úgy adják elő tárgyukat, hogy közben új tárgyakra, új föladatakra is utalnak. Olyan szerző is van, aki azt sugalmazza, munkájának tárgyához többé nem kell nyúlni, mert azt ő kimerítette. Az ilyen szerző lehet nagy, de bizonyosan korlátolt. Gál István éppen ellenkezőleg. Miközben választott tárgyát alaposan megmunkálja, földeríti és föladja az újabb munkára szoruló tárgyat. Nemcsak megold egy kérdést, de megoldásában ott az újabb kérdés. Az ilyen szerzővel kapcsolatban elég annyit mondani, hogy dolgozómódja tudományos. (*Magvető, 1973.*)

BATA IMRE

Zám Tibor két könyve

BÁCS-KISKUNBÓL JÖVŐK

A cím jó lenne — egy másik könyv homlokára. Mert itt megtévesztő. Formailag is, hiszen mindjárt az első írás (*Egy kísérlet tanulságai*) biharkeresztesi tapasztalatok és vizsgálódások eredményeiről ad számot. Jó szerencse, hogy nem csupán formai „félrevezetés” történik. Zám valóban Bács-Kiskunban él most, tarisznyája azonban már akkor teli volt, amikor odaérkezett. Nyilván úgy cselekedett, mint a mesebeli kincseskamrát járó legény: kirakta a rézpénzeket, ezüstöt, majd aranyat rakott a helyére; eldobta a fibulákat, s egyéb csudákkal tölte meg a zsebét. Ezek vannak most nála, jobbra ezeket rakja az asztalra, ha bizonyítani akarja igazát, de emlékei megmaradtak amazokról is, ismerője tehát a kamra valamennyi szögletének. Az *egészről* adhat számot. Rövidebben s a tárgyhoz illőbben fogalmazva: nem „megyei szemlélettel” íródott Zám Tibor könyve. A könyv második fele, a *Szövetkezeti világ* összefoglaló címmel közreadott füzér ennek a kötetnek a lényege. Nagy kár, hogy nem ezzel kezdődik a könyv, s nem függelékként adja a *Jártomban-kelte*mben című — minden szempontból vegyes — összeállítást.

Fordítsuk meg a sorrendet legalább most. A második rész úgyszólván valamennyi írása a szövetkezeti demokráciáról gondolkodik s gondolkodtat. Annak a látáshoz főloldhatatlan ellentmondásnak a viaskodását figyeli, amely a mind jobban szervezett mezőgazdasági nagyüzem, az ehhez szükséges határozott felelős vezetés és a tulajdonos-munkások beleszólási joga, a köznapi értelemben vett demokrácia között feszül. Ha a tulajdonos bérmunkássá válik, a vezető egyértelműen munkaadóvá lesz, akkor beszélhetünk-e még szocialista gazdasági egységről? Vagy ez az új gazdaság csak az automatizálás foka, a kapcsolatokban alkalmazott megszólítás és még egy-két formai jegy okán fog különbözni az egykori kapitalista nagybirtoktól? Rendkívül fontos és ugyanennyire időszerű kérdések ezek. A gazdasági, termelési stabilizáció megtörtént a szövetkezetekben. Szemre is látszik a fejlődés, ma már ellenségeink sem tagadják. A főnti kérdések azonban nyitottak. Bármily jól tudjuk a választ, hogy az elcsúszás nem lehet komoly veszély, hiszen biztos és jól használható utat jelöl a szocialista demokrácia, Zám Tibor nyolc-tíz okos és pontos írásban jegyzi föl, hogy ezen az úton is állnak vámszedők, sőt martalócok, a menetek között haladnak hamis proféták, zsebtolvajok, kapzsi haszonlesők. Hogy mennyire nehéz továbbhaladni az úton, mennyiféle akadály áll előnkbe, s mennyiféle köd zavarja még a tiszta látást, arról bonyolultságunkban is áttekinthető képet ka-

punk a *Hartai jegyzetekben*, a *Demokrácia és furfang*, valamint a *Hivatali csók* című írásokban.

A könyv legjobb írása mégis az *Ahova a sors vet*. Ebben találjuk pedig a legtöbb ellentmondás fűsorakoztatását, ez a legidegesítőbb olvasmány, de ebből nyerhetjük a legtöbb hitet s reményt is. Csattanós válasz ez a tiszakécskei—lászlófalvi történet azoknak, akik szerint a szövetkezeti parasztság éretlen a demokráciára, hajlamos tévutakra zökkenni, a demagógia szekerébe kapaszkodni, mert új tulajdonosi szemlélete még nincs, inkább kötődik a régihez. Zám bebizonyította, hogy nem erről van szó. A szövetkezeti demokrácia egyik alapföltétele éppen az, hogy a tisztességes vezető nem tartja kiskorúnak a tagokat, s *őszintén* áll elő a gondokkal is. Ebben az írásban némi bevezető után egy taggyűlésen játszódik a valódi dráma. Jelen van az író is, magnetofonnal. Beszámolója tehát szövegszerűen is hiteles, a vita beépítése Zám kitűnő szerkesztőérzékét dicséri, s egyszersmind példát ad a magnetofon helyes használatára. Ott és akkor kell bekapcsolni, ahol és amikor éppen szükséges, mert a jelenlét, a jegyzetelés, a fejben rögzítés az adott esetben lehetetlen. Nem varázsdoboz a magnetofon. Fölvételei lehetnek szenzációszak, szövegűek; az emberi beszédben föllelhető, írásban vissza sem adható indulatokat örökíthet meg, jó szociográfia csak akkor lesz belőle, ha avatott író teszi át papírra. Mondandója mellett a módszertani példáért is dicsérhető Zámnak ez az írása.

Kevesebb jót mondhatunk, ha a könyv hátuljáról most megint az elejére ugunk. Itt az említett biharkeresztesi írás. Pedagógiai tapasztalatai és fölmérései alapján a csoportos foglalkozások hasznáról értekezik a szerző. Okos, fontos dolgokat mond. Tapasztalatait azonban megbízhatóbb tényanyagunk érezzük, mint fölmérő dolgozatait, ezért hát az abból leszűrűt tanulságok nehezen általánosíthatók. A szociográfus — politikus. Igaza van ebben Zám Tibornak. Ha pedig az, akkor mindenhez köze van. Formailag tehát bármely írása a helyén van ebben a könyvben, nem is ezért vitatjuk az első rész fejezeteit, hanem azért, mert a második rész remek írásaival igényesebbé tesz bennünket. Mert a kérdés mármost az: hogyan politizáljon a szociográfus? A válasz könnyű: úgy, ahogyan szerzőnk az *Ahova a sors vetben*, a *Hartai jegyzetekben* vagy a *Demokrácia és furfang* című írásokban teszi. A műfaj törvényei szerint. Mert az első részben itt-ott eltér ettől. Újságriportot, publicisztikát, szakállas tanulságokkal maszkírozott beszámolót is közread. Példa erre a *Tetemre hívás Madarason*, amelyben azért nem tudja az igazi tanulságot fölvillantani, mert maga is érzi, mesterséges viharból kellene az igazira vonatkozó általánosításokra jutnia. Mintha a biológus asztalára kísérleti nyúl helyett játék mackót csempésztek volna, de ő — hogy mások észre ne vegyék — türelmesen végigcsinálja a boncolást. Miről is van itt szó? Madarásról közölt riportot egy újságíró. A falubeliek úgy találták, túl sötét képet festett községükről. Tiltakoztak az ellen is, hogy a szerző jórészt a kocsmában szerezte információit. S éppen itt a bökkenő. Sor kerül egy szembesítésre Madarason, ahol a mi szerzőnk, Zám Tibor is részt vesz, érdekli, hogyan reagálnak az érintettek efféle írásra, amely a bajokat nem a „vannak még hibák” rovatban sorolja fel, hanem úgy szólván csak ezekről beszél. Ez a fájó vajon, vagy a módszer? Bajba kerül Zám, mert szeretné bizonyítani, hogy az emberek nem fogadják ellenségesen, ha az árnyékos oldalról beszélünk, itt mégis haraggal válnak el, mert sérti őket a „tálalás”, különösen az egy inkriminált mondat: „A kocsmá tele van részegekkel és butákkal, nemkülönben a kultúrház is.” Hát ez a mondat bizony nem a legsikerültebb, s ha akad a riportban még négy-öt ilyen, akkor nagyon természetes, hogy a madarasiak megsértődtek. S bizony abban is igazuk lehet, hogy a szociográfus, de még a riportíró sem tekintheti gyűjtés közben kizárólagos harcálláspontjának a falu kocsmáját. Mert ott többnyire tényleg részeket ödöngnek, s a dolog természeténél fogva az italos ember a falusi kocsmában is csak a legritkább esetben szokott pl. a perszonifikáció elméleti kérdéseiről értekezni.

Van értékes darabja persze a könyv első részének is. A homokháti szőlőkről igen alapos, nagy felelősséggel fogalmazott írás szól, de sok tanulsággal szolgál az *Árnyékos oldal* című fejezet is. Ennek zárószorai a mai szociográfus ars poeticáját

adhatják: „Nem egy beteg társadalom égbekiáltó bajainak orvoslásáról, hanem egy egészségesen fejlődő, gyermekbetegségekkel és sok más bajjal fejlődő társadalom gondjairól van szó.” Segítséget pedig csak az adhat, aki — mint Zám Tibor teszi legjobb írásaiban — magas színvonalon és mindig a jobbítás szándékával műveli ezt a nehéz műfajt.

INTERURBÁN

Szinte ugyanazok a közéleti indulatok munkálnak Zám Tibor kisregényében is, amelyekkel szociográfiai kötetében találkoztunk. C. Horváth, a regény újságíróhőse kap egy sztorit kollégájától. Nem is akármilyent. A falusi mama Pestről fölhívja telefonon a kisvárosi gimnáziumot, s az egyik miniszter feleségeként mutatkozik be. Kéri, vegyék fel az illető asszony kislányát az iskolába és a kollégiumba is. Megteszik. Később az igazgatónő viszontszívességet akar kérni a miniszternétől, aki tiltakozik: ő soha nem kért semmit, nem is ismeri a szóban forgó családot. Erzsikét áthelyezik egy távoli iskolába.

C. Horváth megírja riportját, meg is jelenik a megyei lapban. A körülötte támadt vihar, s az újságíró további nyomozásai jelentik a kisregény tulajdonképpeni feszültségét. Mert Zám tud feszültséget teremteni. A széprózához szükséges egyéb eszközök azonban — jellemformálás, gördülékeny cselekményvezetés — nincsenek oly mértékben birtokában, amilyen fölényesen ismeri például a szociográfia műfajának valamennyi kellékét. Az Interurbán mégsem érdektelen könyv, nem melléktermék. Kijelentésünket azonban csak egy újabb szépirodalmi munka igazolhatja majd, amelyben Zám Tibor — bizonyosak lehetünk benne — magasabb fokra lép. *(Szépirodalmi, 1973.)*

ANNUS JÓZSEF

Égő lángban forog szívem

RÉGI MAGYAR KÉZIRATOS ÉNEKSKÖNYVEKBEN FENNMARADT
ROMÁN VILÁGI ÉNEKEK

ÖSSZEGYŰJTÖTTE: KÓCZIÁNY LÁSZLÓ; ELŐSZÓ, JEGYZETEK:
KÖLLŐ KÁROLY

Mennyit vitatkoztak, nyelvészek és irodalomtörténészek, hogy a 13—14. századi magyar nyelvemlék, a három, ún. Gyulafehérvári Glossza verses vagy prózai formájú-e! Aztán (az I. világháború után) Gragger Róbert ismertette az Ómagyar Mária-siralmat, és a vita magától elhalt. Ma ugyanez a helyzet a Balassi előtti szerelmi lírával. Ami ezekből a „virágénekekből” fennmaradt, az szinte semmi: néhány kis vers, többnyire az is töredékes, pár cím és számos kortársi kifakadás a műfaj ellen. Annál több viszont — és ez természetes — a kérdést tárgyaló tanulmány: a törmelékek aprólékos szövegelemzése, bonyolult, indirekt megközelítés. Folyton megújuló törekvés marad — ahogy Eckhardt mondta — felvenni „a levéltárak sűrűjét”. Ezért fogadja a magyar olvasó előlegezett rokonszenvvel a régi román irodalomtörténet szövegfeltáró aktivitását, pl. azt a számos cikket, amely Balassi román nótajelzésével foglalkozik (Balassi egy nagyon korai világi verstöredéket mentett át így): tudjuk, hogy a román nemzeti kultúra még később és még nehezebb körül-